

Esad Kurtović

FINANCIJSKI PROBLEMI SANDALJA HRANIĆA KAO RAZLOG PRODAJE KONAVALA DUBROVČANIMA

Sandaljeva prodaja polovine Konavala Dubrovčanima nije u potpunosti rasvijetljena. Kontekst prodaje Radoslavljeve polovine župe, vrlo zanimljiv po svome toku i rezultatima, kasnije i posljedicama, pomjerio je interes historiografije od istraživanja Sandaljevih motiva i razloga koji su ga nagnali na taj čin. Historiografija se otuda zadovoljila konstatacijama dubrovačkih kroničara prema kojima čin Sandaljeve prodaje nije bio problematičan. Rijetki naponi učinjeni u potrazi za Sandaljevim motivima i razlozima pokazuju se promišljanjima i pretpostavkama koje tek treba istražiti. To pokazuje i ova analiza, kojom se Sandaljevi financijski problemi mogu potpuno isključiti iz konteksta potencijalnih motiva i razloga prodaje. Najbolji pokazatelji jesu podaci iz njegovog depozita. Novac iz depozita Sandalju nije prijeko potreban. U periodu 1413.-1435. godine iznos dukata, najstabilnije valute na istočnoj jadranskoj obali, u njegovom depozitu ima jednosmjernan, rastući saldo. Niti u jednom trenutku Sandalj nije pokazao potrebu da uopšte išta izuzima iz svoga depozita, time i da bar ukaže na određene financijske probleme 1413.-1419. godine. U trenutku prodaje Konavala Sandalj ima u depozitu 5.702 dukata, a uz ostali novac preko 9.000 dukata.

Konavli predstavljaju jedno od važnijih područja na kojemu se srednjovjekovna bosansko-humska i dubrovačka prošlost značajnije prožimala. Prostirući se pravcem od Vučijeg ždrijela do Debelog brijega, Konavli – “Misir Dalmacije”, svoje granice usijecaju jasnim prirodnim granicama s Bokom Kotorskom sa istoka, hercegovačkim grebenima sa sjevera, Cavtatom sa zapada i na jugu Jadranom.

Ekspanzija srednjovjekovne Bosne u vrijeme Tvrtka I rezultirala je i teritorijalnim širenjem na područje Konavala početkom 1377. godine. Za vrijeme bosanske vlasti, Konavlima je u početku upravljao velikaški rod Sankovića, a od 1391. godine porodice Pavlovića i Kosača. Pod bosanskom vlašću Konavli su ostali do 1419., odnosno 1426. godine, kada kupoprodajom, sveobuhvatnom akcijom mjerodavnih faktora feudalne hijerarhije u Bosni – kralja, sabora i vlastele s jedne i Dubrovčana s druge strane, iz ruku Sandalja Hranića i Radoslava Pavlovića prelaze u trajni sastav Dubrovačke republike.

Veliki vojvoda rusaga bosanskog Sandalj Hranić svoj dio Konavala prodao je 1419. godine. Pitanje Sandaljeve prodaje Konavala Dubrovčanima ostavlja utisak izostanka detaljnije analize. Uvid u literaturu pokazuje da su historičari ovom problemu ipak posvećivali pažnju, ali nedostatak sučeljavanja različitih mišljenja i davanja predmetu konkretnije elaboracije zahtijeva preispitivanje identificiranog dojma.

Prodaja Konavala u politici Sandalja Hranića 1419. godine naglašeno se prikazuje njegovom teškom finansijskom pozicijom kao jednim od presudnih elemenata u odluci da

Dubrovčanima proda svoj dio župe. Takvim promišljanjima mogu se suprotstaviti sasvim drugačiji pokazatelji.

*

Prateći zbivanja u Bosni u drugoj deceniji XV stoljeća, prepunu upada Osmanlija, sukoba s Mađarima i unutrašnjeg sukobljavanja bosanske vlastele, Vladimir Ćorović se osvrnuo i na odluku Sandalja Hranića da proda svoj dio Konavala Dubrovčanima. Ulazak Sandalja Hranića u prodaju Konavala Ćorović je pokušao objasniti dvostrukim motivom: s jedne strane pojašnjenjem da su Konavli ratom bili popaljeni, opustošeni i bez ranijeg značaja, a sa druge strane da je *"upravo prodajom Sandalj trebao da popravi vlastite finansije ratom znatno istrošene"*.³⁶ Istovremeno Ćorović nije siguran u cijenu za koju je Sandalj prodao Dubrovčanima svoju polovinu župe, navodeći da se radilo o iznosu od *"oko 30.000 perpera"*.³⁷ Tom prilikom nije se osvrnuo na sagledavanje cijene Sandaljeve polovine Konavala koju je postavio Radoslav Grujić, utvrđujući da se radi o 36.000 perpera ili 12.000 dukata.³⁸ Grujićev rad Ćoroviću je dobro poznat i u svome djelu on ga i koristi.³⁹ Ćorović je time pokazao da ili ne uzima u obzir ili sumnja u Grujićevu pretpostavku, mada razloge ni u jednom pravcu nije navodio, ostavljajući utisak vlastite nesigurnosti.

Poziciju Sandalja Hranića pri prodaji Konavala Sima Ćirković objašnjava, između ostalog, i njegovim finansijskim teškoćama. Prodaji svoje polovine Konavala Sandalj prilazi *"natjeran, vjerovatno, finansijskim teškoćama i nesiguran da će je sačuvati od nasrtaja Pavlovića"*.⁴⁰

Sandaljevoj prodaji Konavala Dubrovčanima posvetio je pažnju i Anto Babić, koji u ovoj *"običnoj kupovini uz dobru cijenu"* ne nalazi *"nikakvih drugih motiva osim želje za dobrim poslom na jednoj i drugoj strani"*.⁴¹

Pitanju prodaje Konavala Pavo Živković je prilazio u više navrata. Za Živkovića bi se moglo reći da je, uglavnom, pratio Ćirkovića i Ćorovića, iako ne dosljedno. U jednom svom ranijem radu Živković navodi da *"u vrijeme žestokih unutrašnjih sukoba u Bosni vojvoda Sandalj, neprijateljski raspoložen prema novom bosanskom kralju Stjepanu Ostojiću, ponudio je Dubrovačkoj Republici da im proda svoju polovicu Konavala"*.⁴² Nešto kasnije, Sandaljev pristup prodaji Konavala kod Živkovića konkretnije je izražen. Sandalj sam daje inicijativu za

³⁶ Ćorović Vladimir, *Historija Bosne*, Posebna izdanja SKA 129, Društveni i istorijski spisi 53, Beograd 1940., 421. U posthumno izašlom djelu o historiji Srba kod Ćorovića je unešen samo finansijski motiv: *"I Sandalj, koji se zbog skoro četvorogodišnjeg ratovanja bio mnogo istrošio, i kome je i za dalje borbe s Pavlovićima, koje nisu prestajale, trebalo novaca, pristade na pogodbu"*, Ćorović V., *Istorija Srba*, II, Bigz, Beograd 1989., 41.

³⁷ Ćorović V., *Historija Bosne* ..., 422; Isti, *Istorija Srba* ..., 41.

³⁸ Grujić Radoslav, *Konavli pod raznim gospodarima od XII do XV veka*, Spomenik SKA 66, Beograd 1926., 1-121, 23. U istom radu se navodi i pregled ranijih mišljenja.

³⁹ Ćorović V., *Historija Bosne* ..., 431, nap. 2. Osim što je Grujićev rad o Konavlima zajedno štampan u istoj publikaciji s jednim Ćorovićevim radom (*"Jedan rodoslov s upletenim izvodom iz žitija Nemanjina od sv. Save"*, str. 235-238), Ćorović mu je posvetio pažnju i putem posebnog prikaza u kojem ne komentira Sandaljevu prodaju, Ćorović V., *"Radoslav M. Grujić: Organizacija dubrovačke oblasti Konavla od XII do polovine XV veka"*, *Glasnik Geografskog društva* 12, Beograd 1926., 177-180.

⁴⁰ Ćirković Sima, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Srpska književna zadruka, Beograd 1964., 247.

⁴¹ Babić Anto, *Tradicija i istorijsko pravo u odnosima između Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku*, *Pristupna predavanja*, prilozi i bibliografija na novite članovi na Makedonskata akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1974., 11-17, 14.

⁴² Živković Pavo, *Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala*, *Prilozi Instituta za istoriju XV/16*, Sarajevo 1979., 181-188, 182.

prodaju svoga dijela Konavala, a "razloge zbog kojih je vojvoda tako postupio u prvom redu treba tražiti u financijskim poteškoćama u koje je zapao zbog dugotrajnih i iscrpljujućih ratova", te stoga što je smatrao "da taj teritorij neće moći očuvati od učestalih nasrtaja Pavlovića".⁴³ U doktorskoj tezi o Tvrtku II isti autor ističe da Sandalj "nije bio siguran da taj teritorij može sačuvati od nasrtaja Pavlovića."⁴⁴ U svome djelu o historiji Bosne, navodi da je Sandalj bio "natjeran na to iz financijskih razloga", te da "stalni ratovi i obveze prema Porti iscrpile su njegove financije."⁴⁵ Ovom pitanju je Živković i nedavno prišao, nalazeći da Sandalj "nije bio posve siguran da taj teritorij može očuvati od nasrtljivih Pavlovića."⁴⁶ Pitanje Sandaljeve prodaje Konavala Dubrovčanima Živković ipak nije detaljnije analizirao pečatom vlastite pretpostavke i na spomenutim mjestima ta prodaja je u sjeni njegovog provjerenog zanimanja za Pavloviće. Vjerovatno otuda i svoje prethodnike (Ćirkovića i Ćorovića) u ovom kontekstu Živković i ne citira smatrajući taj dio u historiografiji riješenim.

Na određene finansijske probleme vlasnika Konavala upućuju i opservacije Nika Kapetanića i Nenada Vekarića u knjizi o stanovništvu Konavala, koji za vrijeme pred Sandaljevu prodaju navode: "Isprpljeni ratom, vlasnici podijeljenih Konavala u međusobnom neprijateljstvu i pod pritiskom stalnog rizika da ne izgube posjed, sve su lakomije gledali prema kesama kojima su im Dubrovčani mahali."⁴⁷

Pitanje cijene Sandaljeve polovine Konavala kod Ćirkovića, Babića, Živkovića, te Kapetanića i Vekarića nije sporno. Radi se o iznosu od 12.000 dukata. Pod utjecajem Ćorovića i u novije vrijeme se ova suma katkad provlači netačnim navođenjem. Tako to čini Vojislav J. Korać u svojoj historiji Trebinja.⁴⁸ U kratkom pregledu historije Konavala, rađenom na osnovu adekvatne literature, Jovan Vukmanović spominje da je Sandalj svoju polovinu župe prodao za 30.000 perpera i 5.000 perpera dohotka.⁴⁹

Na zanemarenost samog pitanja Sandaljeve prodaje ukazuju i neke sitnice. Često se cijena Sandaljeve polovine Konavala potkrepljuje citiranjem dokumenta o prodaji u kojem se ona ne nalazi.⁵⁰ Time se zanemaruje određena tajnovitost samog čina prodaje i zamagljuje

⁴³ Živković P., Bosna u drugoj deceniji XV stoljeća, Radio Sarajevo Treći program IX/29, Sarajevo 1980., 65-95, 81.

⁴⁴ Živković P., Tvrtko II Tvrtković, Institut za istoriju, Sarajevo 1981., 77.

⁴⁵ Živković P., Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća, Napredak, Mostar 1994., 55.

⁴⁶ Živković P., Ustupanje Konavala Dubrovčanima, "Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti", Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Monografije 15, svezak 1, Dubrovnik 1998., 77-100, 85; Isti rad, s neznatnim izmjenama, objavljen je pod drugim naslovom u, Isti, Diplomatski kontakti Bosne i Huma s Dubrovčanima o ustupanju Konavala, Hrvatska misao 6, Sarajevo 1998., 89-105, 95.

⁴⁷ Kapetanić Niko - Vekarić Nenad, Stanovništvo Konavala I, Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice 7, svezak I, Dubrovnik 1998., 29.

⁴⁸ Korać J. Vojislav, Trebinje I, Period do dolaska Turaka, Zavičajni muzej, Trebinje 1966., 140.

⁴⁹ Za ovaj iznos Vukmanović se poziva na rad Mihaila Dinića o dubrovačkim tributima, Vukmanović Jovan, Konavli. Antropogeografska i etnološka ispitivanja, Posebna izdanja SANU, Knjiga 527, Odeljenje društvenih nauka, Knjiga 85, Beograd 1980, 23. Na spomenutom mjestu Dinić uopće ne daje iznos koji je za Konavle plaćeno, već samo govori o konavoskom tributu - u visini od 500 perpera, pozivajući se na dokument o prodaji Konavala, Dinić Mihailo, Dubrovački tributi, Glas SKA 168, Beograd 1935., 203-257, 240. Za savremenu kritiku suštine Vukmanovićevego rada upoređi, Kapetanić N. - Vekarić N., Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova, Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice 6, Dubrovnik 1997.

⁵⁰ Upoređi kupoprodajni ugovor od 24.6. 1419.g., Stojanović Ljubomir, Stare srpske povelje i pisma (dalje: SSPP), I/1, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda SKA, Prvo odeljenje 19, Beograd-S.Karlovcima 1929., 293-297. Više autora se za cijenu prodaje Konavala poziva na kupoprodajni ugovor, upoređi, Ćorović V., Historija Bosne ..., 422, nap. 1; Živković P., Učešće bosanske vlastele ..., 182, nap. 4, gdje citira Dubrovčane, ali ni tamo se cijena ne nalazi; Živković P., Tvrtko II ..., 77, nap. 82; Živković P., Diplomatski kontakti ..., 96, nap. 26. Ispravan odnos prema pitanju cijene Konavala pokazuje B. Krekić, upućujući se na prvom mjestu na Grujića, Krekić Bariša, Dva priloga bosanskoj istoriji prve polovine petnaestog vijeka, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine 37 (1986), Sarajevo 1986., 129-142, 131, nap. 9.

dimenzija odnosa Sandalja Hranića i Dubrovnika, pa kasnije i Radoslava Pavlovića, Sandalja Hranića i Dubrovnika, i uopće uprošćava politika aktera u konavoskom krugu.

**

Spomenuli smo da je Grujić utvrdio iznos sume za koju je Sandalj prodao svoju polovinu Konavala. Podvukavši da u dokumentima od 24. i 29.6. 1419. nema spomena o sumi za koju je Sandalj prodao svoju polovinu Konavala, Radoslav Grujić otvorio je pitanje cijene Sandaljeve polovine Konavala pregledom starijih mišljenja. Aktivnosti svojih prethodnika u tom pravcu nazvao je nagađanjima.⁵¹ Za dubrovačke hroničare Anonima i Nikolu Ranjinu navodi da se slažu u cifri od 16.000 dukata, a za Rastića da je u pitanju bilo 18.000 dukata. Prema Grujiću ni Jovan Radonić nije riješio to pitanje navodeći da se radilo o 30.000 perpera.⁵² U ovoj analizi Grujić je propustio da naglasi da su sume iz prve dvije hronike podrazumijevale ukupne troškove. Anonim tako navodi da su ukupni troškovi, pokloni i plaćanja u gotovom bili 16.000 dukata.⁵³ Nikola Ranjina ukupne troškove procjenjuje sa preko 16.000 dukata ("*piu di 16 milia ducati*"), dodajući i visinu tributa i vrijeme njegove isplate.⁵⁴ Rastićev spomen cijene je dobro naveden. Kupovina sa Sandaljem, naravno ravnajući se prema kupovini Radoslavovog dijela, nije bila problematična, a ugovorena cijena je 18.000 dukata.⁵⁵

Za Grujića Radonićevo mišljenje, bazirano na ćirilskim dokumentima, "*nema dovoljno opravdanja*". Grujić pri tom ne analizira osnov po kojem je Radonić došao do cifre od 30.000 perpera, iako ukazuje na dokumente koji su Radonića do nje doveli.⁵⁶ Očito, ne nalazeći cijenu za koju je Sandalj prodao svoj dio Konavala u dokumentima iz juna 1419. godine, Radonić pokušava da iz kasnijih dokumenata, koji govore o pregovorima za kupovinu Radoslavove polovine župe, izvuče taj podatak. Pri tom je napravio pogrešku. Kolebanje Radoslava Pavlovića u prodaji njegove polovine Konavala vuklo se godinama i zahtijevalo je, uz konstantnu želju Dubrovčana da i taj dio kupe, jaku diplomatsku akciju, ne samo na dvoru Pavlovića, nego i kod Sandalja Hranića, koga su Dubrovčani uključivali u naporu da dođu do tog cilja. U pregovorima Dubrovčani nude Radoslavu onu cijenu za koju su 1420. namjeravali da kupe od Sandalja taj dio župe, a ne Sandaljev dio župe koji im je on prodao 1419. godine. Tu je Radonić došao do pogrešne sume, smatrajući da se radi o Sandaljevoj polovini Konavala. Uz pomoć Osmanlija Sandalj je stekao Radoslavov dio i nastojao da ga proda Dubrovčanima 1420. godine. Ni tada cijena nije direktno navođena.⁵⁷ Ona se navodi tek u toku konkretnijih pregovora Dubrovčana sa Radoslavom, u koje je, u početku, i Sandalj bio direktno uključen. Tako, 5.6. 1421. godine

⁵¹ Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23.

⁵² Isto.

⁵³ "*Costó fra doni e contanti in tutto, con tutte le spese, ducati 16.000*", Annales ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina, JAZU Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium (MSHSM) 14, Scriptorum I, Zagreb 1883., 54.

⁵⁴ "*Et piú si promiseno dare ogni anno d. 150, addí 3 d' agosto, per lo tributo.*", Isto, 248-249. Spomenutih 150 dukata bi predstavljali samo 450 perpera tributa. S osloncem na Ranjinu, M. Vego navodi da je Sandalj Hranić 1419.g. prodao Dubrovčanima svoj dio Konavala za 16.000 dukata, Vego Marko, Naselja bosanske srednjovjekovne države, Svjetlost, Sarajevo 1957., 58.

⁵⁵ "*Fur cosa facile negoziare con Sandagl, col quale si stipuló il fatto per duc. 18.000*", Chronica Ragusina Junii Restii item Joanis Gundulae, MSHSM 25, Scriptorum II, Zagreb 1893., 219.

⁵⁶ Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23.

⁵⁷ Spominje se da je Sandalju dopušteno da uloži 30.000 perpera na dobit, imanje za 3.000 perpera, palača i tribut od 500 perpera, uporedi, SSPP I/1, 305-313. Uporedi, Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23.

Dubrovčani izvještavaju Sandalja da su ponudili Radoslavu, po Sandaljevom savjetu, "...*pjenezi koliko smo bili dali i objetovali gospodinu vojvodu Sandalju ...*".⁵⁸ Koliko su tada (1420.g.) davali Sandalju, vidi se iz drugog obraćanja Dubrovčana u kojem se kaže da za Radoslavov dio "... *za vse rekli smo bili dati vi gospodstvu tri deseti tisukja perper dinari dubrovčcjev i palaču koja je bila našej vlastel Vlkosavik i baštinu koja se kupi za tri tisukje perper i pet sat perper na vsako godište kakono se na plno udrži u zapisu za to bivšomu učinjenu ...*".⁵⁹ U ovom kontekstu Radonić je prepoznao cijenu Sandaljeve prodaje polovine Konavala, ustvari cijenu Radoslavovog dijela, i premjestio je u 1419. godinu.⁶⁰ Ostalo bi nejasno zašto je Sandalj bio spreman da Radoslavov dio jeftinije proda nego svoj, te čime se u tom postupku rukovodio.

Uporište za rješenje pitanja cijene Sandaljeve polovine Konavala, u iznosu od 36.000 perpera ili 12.000 dukata, Grujić je pronašao kod Rastića, koji za 18.000 perpera uloženi na dobit, prema uvjetima prodaje Konavala, iznosi da je to polovina cijene koju su Dubrovčani platili za Sandaljevu polovinu Konavala.⁶¹ Nejasnim ostaje zašto je Rastić ranije naveo cijenu od 18.000 dukata, kao ni zašto taj kontekst Grujić nije komentirao, jer upravo je Rastić naveo ranije najveću cijenu i nije spominjao pri tom ukupne troškove. Uz Radonića je ostao u cijeni od 30.000 perpera Ćorović i u novije vrijeme Korać i Vukmanović, ali historiografija je prihvatila Grujićevu postavku da se radilo o 12.000 dukata. Mogla bi stajati pretpostavka da je Ćorović prišao Radonićevom stavu upravo zbog Rastića sa jedne, te svog direktnog zanimanja za prodaju Radoslavljevog dijela Konavala, vremenski tek od 1423. godine, sa druge strane, ali njegova nesigurnost s tim u vezi pojavno je ostala kao glavni razlog.⁶²

Dubrovčani su Sandalju isplatili polovinu sredstava, a drugu polovinu Sandalj je uložio na dobit uz kamatu od 5%.⁶³ Uloženu glavnica od 6.000 dukata na dobit za svoga života Sandalj nije dizao. Naprotiv, ulaganjem još jedne glavnice februara 1431. godine, u istom iznosu, osigurao je sebi i svojim nasljednicima godišnju kamatu u iznosu od 600 dukata.⁶⁴

Prema tome, Sandaljeve "finansijske teškoće", koje historiografija podrazumijeva u Sandaljevoj nakani da proda svoju polovinu Konavala, ublažila bi ona polovina sredstava, 6.000 dukata, koju je Sandalj primio *na ruke*. Time bi se procjene historiografije mogle opravdati u pretpostavkama.

⁵⁸ SSPP I/1, 315-316.

⁵⁹ Isto, 317. Uporedi Isto, 305-313; Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23.

⁶⁰ Radonić Jovan, Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić Kosača, Archiv für slavische Philologie XIX, Berlin 1897., 380-466, 439, nap 1. Isto tako i, Ivić Aleksa, Radoslav Pavlović, veliki vojvoda bosanski, Letopis Matice srpske sv. 245, Novi Sad 1907., 1-32, 23. U jednom svom ranijem radu ni Ćorović nije pravio razliku ove dvije Sandaljeve prodaje izvršene 1419. i 1420.g., smatrajući da je "1420.g. Sandalj i po drugi puta prodao svoj dio župe", Ćorović V., Palača Sandalja Hranića u Dubrovniku, Narodna starina VI/2, Zagreb 1923., 263-264, 263.

⁶¹ Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23. Uporedi, Chronica Ragusina Junii Restii ..., 220.

⁶² Ćorović V., Historija Bosne ..., 421-422; Uporedi, Isti, Kako je Radoslav Pavlović prodavao Dubrovčanima Konavljje (1423-1427.), Godišnjica Nikole Čupića 26, Beograd 1927., 73-109.

⁶³ Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 23.

⁶⁴ Uporedi, Truhelka Ćiro, Konavoski rat (1430-1433), Glasnik Zemaljskog muzeja XXIX, Sarajevo 1927., 145-211, 157. Matica iz tog vremena prati se prema kasnijim dokumentima a vezuje se za 6.2. 1431.g., Stojanović Lj., Stare srpske povelje i pisma, I/2, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda SKA, Prvo odeljenje 24, Beograd-S.Karlovc 1934., 56, 191-193.

Neki poznati, no nedovoljno zapaženi detalji iz objavljene ćirilske građe ukazuju na preispitivanje pitanja Sandaljevih finansijskih poteškoća pri prodaji Konavala. Podaci iz depozita Sandalja Hranića, ostvarivanog u Dubrovniku 1413.-1435. godine, daju osnova za sagledavanje njegove finansijske pozicije u vrijeme prodaje Konavala. Do prodaje Konavala Dubrovčanima Sandalj Hranić je u svome depozitu imao četiri zasebna uloga dragocjenosti, srebra i novca. U ukupnom iznosu to bi bilo:

1. - Ikonica (1 litra, 11 unča),
2. - konjska oprema (23 litre, 9 unča),
3. - dva čabra (44 litara, 2 unče),
4. - dva pehara (17 litara, 6 unči),
5. - srebra plika (122 litre, 5 unča),
6. - 24.247 aspri,
7. - 5.702 mletačka dukata,
8. - 2.079 perpera kotorskih dinara,
9. - 6.060 perpera dubrovačkih dinara i
10. - 562 litre, 9 unča, dubrovačkih dinara.⁶⁵

U pokušaju grube procjene ukupnog stanja novca u Sandaljevom depozitu putem mletačkih dukata, ne bi se pogriješilo ako bi se, bez posljednje stavke, procijenilo na preko 9.000 dukata (stavke 6-9). Tome se može pridodati i procjena od oko 4.000 dukata iz posljednje stavke novca (stavka 10). Kako je ukupna vrijednost depozita još i veća, a u prodaji Konavala Sandalj je "direktno" primio 6.000 dukata, čini se da pitanje njegovih finansijskih teškoća u potrazi za motivima i razlozima prodaje Konavala nije u historiografiji dobro postavljeno. U prilog tome govori i činjenica da u svome depozitu u periodu 1413. do prodaje Konavala 1419. godine Sandalj nije vršio nikakva izuzimanja koja bi ukazivala na njegove finansijske probleme.⁶⁶ Vrijednost njegovog depozita u Dubrovniku 1419. godine premašuje cijenu kojom mu je plaćen njegov dio Konavala.

Da Sandaljeve finansijske poteškoće treba potpuno isključiti iz konteksta prodaje Konavala 1419. godine govore i drugi podaci iz njegovog depozita.

Upravo u vrijeme prodaje Konavala prati se prvo sređivanje stanja u njegovom depozitu, jula-augusta 1419. godine. U sređivanju depozita Sandalj je preduzeo niz aktivnosti koje se prepoznaju putem određenih izuzimanja, dodatnih ulaganja i svođenja stanja na dva posebna uloga, koji su datirani sa 27. i 28.7. 1419. godine.⁶⁷ Sandalj je izuzeo 3.000 dubrovačkih perpera, kompletno drugo ulaganje dubrovačkih dinara težine 562 l, 9 u. Ranije je imao uloženo 5.702 dukata, a sada pratimo novo stanje u dva nova dokumenta o depozitu u iznosu od 11.702

⁶⁵ SSPP I/1, 357-364. Za težinsku mjeru i novac u Dubrovniku uporedi, Rešetar Milan, Dubrovačka numizmatika, I (historički) dio, Posebna izdanja SKA 98, Društveni i istoriski spisi 18, S. Karlovi 1924., 71, 75-76, 107; Mimica Božo, Numizmatička povijest Dubrovnika, HAZU-Arhiv HAZU-Vitagraf Rijeka-Mladinska knjiga Zagreb, Rijeka 1994., 37-39, 42-43, 47, 50-51, 339-344. Za cijenu srebra uporedi, Kovačević Desanka, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Djela Naučnog društva BiH 18, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka 13, Sarajevo 1961., 169.

⁶⁶ SSPP I/2, 357-364.

⁶⁷ Isto, 365-367.

dukata (2.000 i 9.702).⁶⁸ *U depozit je pridodao novih 6.000 dukata.* Ovo ulaganje bi se moglo dovesti u kontekst prodaje Konavala. Za pretpostaviti je da je Sandalj dobijena sredstva od prodaje Konavala, 12.000 dukata, uložio pola na dobit uz kamatu od 5% prema uvjetima prodaje, a pola u svoj depozit. Tu bi se i Grujićev oslon na Rastića u traženju cijene za izvršenu prodaju mogao bolje učvrstiti.

Uporište za iznos od 12.000 dukata kao cijenu za koju je Sandalj prodao svoju polovinu Konavala moglo bi se poduprijeti i cijenom za koju je Radoslav Pavlović prodao svoj dio. Presudnim bi se mogao smatrati u historiografiji značajno istaknut Radoslavljev karakter.⁶⁹ Po svemu Radoslav se pokušavao izjednačiti sa svojim susjedom Sandaljem Hranićem, pa i nadvisiti ga. To pokazuje i cijena za koju je plaćen njegov dio Konavala. U izričitom spomenu cijene za koju je plaćen njegov dio stoji da prima "*... dvie na desete tisućju dukat zlatjeh i tretju na desete tisućju dukat zlatih koju nam biehu daali da za nu kupimo ednu baštinu u nih kotaru a tei nam dukate daše za naš diel Konavli ...*".⁷⁰ Dakle, skoro isto kao i Sandalj, samo što je njegov godišnji tribut bio veći od Sandaljevog za 100 perpera dubrovačkih dinara.⁷¹ U jednom trenutku i Živković je stajao na tom gledištu, mada previše doslovno, otvarajući time mnogo više prostora za sagledavanje rivalstva među vlasnicima Konavala. S Radoslavom Pavlovićem "*pregovori su se otegli punih šest godina da bi konačno bili okrunjeni pod konac 1426. godine kada su Dubrovčani zakupili drugu polovicu Konavala pod istim uvjetima kao i kod prve polovice: i vojvodi Radoslavu su dali koliko i vojvodi Sandalju.*"⁷² Ipak, "isti uvjeti" nisu bili zbog visine tributa i privilegije ulaganja novca na dobit koja je za Sandalja limitirana iznosom od 6.000 a za Radoslava 10.000 dukata.⁷³ Uz to spominjanje zakupa ("zakupili") nema adekvatan smisao. Zakupljivanje bi vodilo drugačijem poimanju samog čina u koji obje strane ulaze. O istoj sumi novca koja je data Sandalju i Radoslavu i vrijednosti predviđene baštine u Dubrovačkom kotaru, bez tributa i limita u ulaganju na dobit moglo bi se govoriti i moralo bi se voditi računa. Josip Lučić navodi da je cijena Radoslavovog dijela bila ista kao i za Sandaljev dio Konavala.⁷⁴ Ne bez razloga, dobar poznavalac dubrovačke historije Bernard Stulli cijenu Sandaljeve polovine Konavala kvalificira "vrlo visokom", ali i cijenom koja je postala mjerilom i za stjecanje Radoslavovog dijela Konavala.⁷⁵ To je najbolji pokazatelj rivalstva među vlasnicima Konavala.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Ivić A., Radoslav Pavlović ..., 1-32; Ćorović V., Kako je Radoslav ..., 73-109.

⁷⁰ SSPP I/1, 612-613. Uporedi, Isto, 615-616.

⁷¹ Isto, 596, 608. Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 33.

⁷² Živković P., Povijest ..., 56. Ovaj stav autor kasnije napušta, uporedi, Živković P., Ustupanje Konavala ..., 96; Isto, Diplomatski kontakti ..., 103.

⁷³ Pitanje visine kamatne stope na uložena sredstva na dobit u Živkovića se ne daje dosljedno. U početku se navodi ispravno 5%, a kasnije 6%, s uporištem na izvor. Uporedi, Živković P., Diplomatska aktivnost Braila Tezalovića, Prilozi Instituta za istoriju (X/II) 10/2, Sarajevo 1974., 31-53, 48; Isto, Učešće bosanske vlastele ..., 184; Isto, Ustupanje Konavala ..., 96; Isto, Diplomatski kontakti ..., 103.

⁷⁴ Lučić Josip, Kroz konavosku prošlost, Konavoski zbornik I, Dubrovnik 1982., 13-28, 21. Isti rad u, Isto, "Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike", Časopis Dubrovnik, Biblioteka "D" 14, Dubrovnik 1990., 288-301, 295.

⁷⁵ Stulli Bernard, Povijest Dubrovačke Republike, Arhiv Hrvatske-časopis "Dubrovnik", Zagreb-Dubrovnik 1989., 53.

U historiografiji se često razlika između cijena pojedinih dijelova Konavala koju su Dubrovčani dali Sandalju i Radoslavu neopravdano ističe spominjanjem veće cijene koju je ostvario Radoslav formulacijom "*13.000 dukata i 600 perpera tributa*", mada je ta razlika u 100 perpera tributa.⁷⁶

Na osnovu ove opservacije stječe se utisak da je Radoslav Pavlović otezao u prodaji Konavala iz razloga što je njegov dio Konavala od početka bio procijenjen u Dubrovniku slabijom cijenom od Sandaljevog dijela. Na to bi upućivao i Sandaljev pokušaj 1420. da proda Radoslavov dio po nižoj cijeni nego što je prodao svoj dio 1419. godine. Početkom 1425. godine Dubrovčani su demantirali jednu ponudu Radoslavu Pavloviću, s cijenom od 20.000 dukata, ne želeći se njome zamjeriti vojvodi Sandalju.⁷⁷

Pitanje kvaliteta pojedinih dijelova Konavala valjalo bi posmatrati kroz dubrovačku prizmu. Grujić navodi da su Dubrovčani za Radoslavljev dio predviđali dati Sandalju 30.000 perpera, "*nešto manje nego prvi put, iako je ovaj drugi deo bio veći.*" Zatim to pokušava i objasniti: "*To je po svoj prilici zato, što su i Dubrovčani pomagali s vojskom i oružjem da se Soko osvoji.*" "*Deo Radoslavljev beše za čitavu jednu desetinu veći od Sandaljeva dela Konavala, i bez Oboda i Cavtata, koji su uz to direktno i vrlo zgodno vezivali, i kopnom i morem, Dubrovnik sa Konavlima*".⁷⁸ Ćirković također konstatira da je Radoslavova polovina "*bila zaista vrednija naročito zbog grada Cavtata, ali su zbog te razlike Dubrovčani dve godine morali da odobrovoljuju uvređenog Sandalja i da mu naknadno isplate još 2.000 dukata.*"⁷⁹ Radoslavova težnja da se u svemu izjednači sa Sandaljem prevagnula je nad dubrovačkom diplomatijom. Onih 100 perpera više u tributu moglo bi se smatrati njegovim inatom u toj pobjedi, pobjedi nad rivalom Sandaljem Hranićem vođenoj preko Dubrovnika. Na to bi upućivalo izostavljanje Sandalja u diplomatskom prisustvu pred sklapanje sporazuma s Radoslavom Pavlovićem krajem 1426. godine, kao i to da je Radoslavova okolina uključena u čin prodaje bila bolje nagrađena od Sandaljeve. Ukupni troškovi učinjeni pri kupovini Radoslavovog dijela procjenjivani su na 21.000 dukata.⁸⁰

Sandalj je intervenirao kod Dubrovčana tokom 1428. i 1429. godine, i uspio da se zadovolji dodatnim finansijskim poklonima. On je nagrađen sa 2.000, a njegova supruga Jelena sa 1.000 dukata. Pri tom su sve aktivnosti bile rađene u tajnosti.⁸¹ Time prve dubrovačke procjene vrijednosti pojedinih dijelova Konavala dobijaju svoj jasan izraz. Doplata 2.000 dukata Sandalju Hraniću je možda ona razlika koja je 1419. godine bila u kombinaciji prodaje. Nju je Sandalj Hranić poštovao prodajući Radoslavov dio 1420. godine, bolji dio, te u stabilnijoj

⁷⁶ Truhelka Ć., Konavoski rat ..., 148; Ćorović V., Kako je Radoslav ..., 105; Ćorović V., Historija Bosne ..., 431; Ćirković S., Istorija srednjovekovne ..., 261; Živković P., Učešće bosanske vlastele ..., 184; Nilević Boris, Vojvoda Ivaniš Pavlović, Prilozi Instituta za istoriju (XIV) 14-15, Sarajevo 1978., 349-361, 351; Krekić B., Dva priloga ..., 129, 131; Živković P., Diplomatski kontakti ..., 103. Radoslav Pavlović je odmah podigao 1.000 dukata, predviđenih za kupovinu baštine u Dubrovačkom kotaru, Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 34; Roller Dragutin, Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XII do XV stoljeća, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Knjiga 5, JAZU Zagreb 1955., 239.

⁷⁷ Živković P., Diplomatska aktivnost ..., 49. Šta bi obuhvatila ta suma nije jasno. Vjerovatno ukupne troškove jer su određena obećavanja okolini Pavlovića davana još od 1419.g.

⁷⁸ Grujić R., Konavli pod raznim gospodarima ..., 26.

⁷⁹ Ćirković S., Istorija srednjovekovne ..., 261. Uporedi isti stav kod Živkovića i Nilevića, iako ne citiraju Ćirkovića, Živković P., Diplomatska aktivnost ..., 42; Nilević B., Vojvoda Ivaniš ..., 351.

⁸⁰ Jireček Konstantin, Nastojanje starijih Dubrovčana oko raširenja granice, Slovinac II/4, II/5, Dubrovnik 1879., 58-59, 67-68, 58; Krekić B., Dva priloga ..., 135.

⁸¹ Krekić B., Dva priloga ..., 133-136.

političkoj poziciji nego kada je prodavao svoj dio, kako se u historiografiji čini ključnim određenjem. Najzad, uz Sandaljevu intervenciju, Dubrovčani odlučuju da mu ponude "poklon" od baš "2.000 dukata".⁸² Teško da bi se tu onda radilo samo o nezadovoljstvu Sandaljeve okoline zbog učinjenih poklona na dvoru Pavlovića za potpomaganje prodaje njegovog dijela, mada je i tu element rivalstva u historiografiji vidno istaknut.⁸³ Druga bi pretpostavka bila da je to poklon učinjen za Sandaljev trud pri prodaji Radoslavovog dijela Konavala. Sandalj je time bolje prošao u ukupnoj prodaji. U svakom slučaju tajnovito darivanje dodatnih poklona u vrlo opreznim stavovima Dubrovčana ukazuje na rivalstvo i prestiž imućnih slojeva bosanskog društva u prvoj polovini XV stoljeća. S tog aspekta treba promatrati nezadovoljstvo Radoslava Pavlovića koji otvara konavoski rat 1430. godine.

Kontekst prodaje Radoslavove polovine župe, vrlo zanimljiv po svome toku i rezultatima, kasnije i posljedicama, pomjerio je interes od istraživanja Sandaljevih motiva i razloga koji su ga nagnali na taj čin. Historiografija se otuda zadovoljila konstatacijama dubrovačkih hroničara prema kojima čin prodaje nije bio problematičan, u hroničarevoj procjeni sagledavanja kompletne prodaje Konavala. Rijetki naponi učinjeni u potrazi za Sandaljevim motivima i razlozima, pokazuju se promišljanjima i pretpostavkama koje treba istražiti. To pokazuje i analiza, kojom se Sandaljevi finansijski problemi mogu potpuno isključiti iz konteksta potencijalnih motiva i razloga prodaje. Najbolji pokazatelji jesu podaci iz njegovog depozita. Novac iz depozita Sandalju nije prijeko potreban. U periodu 1413.-1435. godine iznos dukata, najstabilnije valute na istočnoj jadranskoj obali, u njegovom depozitu ima jednosmjern, rastući saldo. Niti u jednom trenutku Sandalj nije pokazao potrebu da išta izuzima iz svoga depozita, što bi ukazivalo na određene finansijske probleme 1413.-1419. godine. U trenutku prodaje Konavala Sandalj ima u depozitu 5.702 dukata, a uz ostali novac preko 9.000 dukata.

Činom prodaje Konavala Sandaljev finansijski položaj samo se popravlja. Od dobijene svote, 12.000 dukata, prema uvjetima prodaje, ulaže polovinu na dobit, a drugu polovinu ulaže u svoj depozit. Tih *na ruke* dobijenih 6.000 dukata se prepoznaju u novom stanju depozita svedenom poslije izvršenog sređivanja putem dva posebna Sandaljeva depozita. Time finansijske probleme isključujemo kao element koji diktira Sandaljeve poteze 1419. godine.⁸⁴

Zaključak

Zatvaranje konavoskog kruga u ispunjenju trajnih želja Dubrovčana obilježeno je elementima rivalstva među vlasnicima Konavala. Ono je inercija izrođenog mentaliteta razvijenog bosanskog društva koja ulazi na velika vrata već na početku iznuđenom procjenom o vrijednosti pojedinih dijelova i manifestira se uzmicanjem Pavlovića, poznatim otezanjem i na

⁸² Isto, 132. Ćirković je dubrovačke poklone postavio u kontekst Sandaljevog nezadovoljstva cijenom koju je iznudio Radoslav Pavlović, Ćirković S., Istorija srednjovekovne ..., 261-262.

⁸³ O kvalitetu utjecaja Jelene na Sandalja dobila bi se time drugačija slika nego što je daje Bariša Krekić. Uporedi, Krekić B., Dva priloga ..., 137.

kraju lomljenjem preko leđa kupca, čak bivajući i, čini se, ključnim u otvaranju konavoskog rata 1430. godine. Dubrovčani su iskoristili sva svoja umijeća da stabiliziraju i omekšaju intenzitet rivalstva, u cilju vlastitih interesa. Preuzimajući na sebe posljedice trenutnih procjena, izravnavanjem cijene oba dijela Konavala krajem 1426. godine i ustupkom Radoslavu Pavloviću, inercija rivalstva dobila je i politički značaj ometanja elemenata nezavisnosti Republike u odnosu na zaleđe. Tajnovito darivanje Sandalja Hranića pokazuje da su procjene Dubrovčana bile rizične, te da je zadovoljavanje Sandalja Hranića povlačilo nezadovoljstvo Radoslava Pavlovića. Takvom skupom naslađivanju vlasnika Konavala Dubrovčani su 1430. godine dali odlučan odgovor riješenošću da svoju nezavisnost u odnosu na zaleđe i oružjem odbrane. Konavoski rat pojavno proizilazi iz kupoprodaje Konavala i u njemu se procjene dubrovačke politike približavaju, kao i ranije politika vlasnika Konavala, prema Osmanlijama.

**Prilog 1: Dukati u depozitu Sandalja Hranića u Dubrovniku 1413.-1435.
(SSPP I/1, 360-362, 365-367, 372-384)**

Vrijeme	Transakcija	Iznos	Stanje	Vrijeme trajanja stanja
30.10. 1413.	ulaganje	5.702	5.702	od 30.10. 1413. do 27.7. 1419.
27.7. 1419.	ulaganje	6.000	11.702	od 27.7. 1419. do 6.5. 1422.
6.5. 1422.	ulaganje	2.840	14.542	od 6. 5. 1422. do 17.2. 1423.
17.2. 1423.	izuzimanje	2.000	12.542	17.2. 1423.
od 17.2.1423. do 15.7.1429.	ulaganje	4.020	16.562	od 17.2. 1423. do 10.11. 1429.
10.11. 1429.	ulaganje	3.000	19.562	od 10.11.1429. do 6.2. 1431.
6.2. 1431.	ulaganje	6.758	26.320	od 6.2. 1431. do 21.2. 1433.
21.2. 1433.	ulaganje	8.731	35.051	od. 21.2. 1433. do 20.4. 1437.*

Jedino izuzimanje dukata iz depozita Sandalja Hranića u periodu 1413-1435., ustvari je prenošenje 2.000 dukata iz Sandaljevog u zaseban depozit njegove supruge Jelene, koji je otvoren 17.2. 1423.g. (SSPP I/1, 369, 388-389).

* Početak likvidacije Sandaljeve zaostavštine u depozitu.

⁸⁴ Vidi, Prilog 1: Dukati u depozitu Sandalja Hranića u Dubrovniku 1413.-1435.g.